

УЯВЛЕННЯ ПРО ДЕРЖАВУ В “СКАРБНИЦІ ПОТРЕБНОЇ” ІОАНИКІЯ ГАЛЯТОВСЬКОГО**IDEA OF THE STATE IN THE I.GALYATOVSKY'S “NECESSARY TREASURY”****Шалашна Н. М.,**

кандидат історичних наук, доцент
кафедри культурології, естетики та історії,
Донбаський державний педагогічний університет,
(Слов'янськ, Україна), e-mail: n.shalshna@gmail.com
ORCID E-1715-2018

Shalashna N. M.,

candidate of historical sciences, associate professor
departments of cultural studies, aesthetics and history,
Donbass State Pedagogical University,
(Slavyansk, Ukraine), e-mail: n.shalshna@gmail.com
ORCID E-1715-2018

В статті аналізується зміст уявлень про державу видатного українського культурного та релігійного діяча другої половини XVII ст. І. Галятовського. Головним джерелом для аналізу виступала праця “Скарбниця потрібная”, написана 1676 р. Метою розвідки було встановлення змісту уявлень про державу, розміщених в тексті вказаної праці, а також з'ясування місця цих уявлень в загальному контексті державницької теорії українського православного духовенства другої половини XVII ст. В результаті проведеного дослідження встановлено, що в поглядах на державу, втілених в творі І. Галятовського, помітні впливи як західної європейської філософії, так і української барокової філософської течії. Його державницька концепція в цілому є продовженням розвитку уявлень українських православних інтелектуалів про ідеальний державний устрій, проте має значні відмінності в частині стосунків між світської та церковною владою й вирішення проблеми ідеального правителя.

Ключові слова: І. Галятовський, “Скарбниця потрібная”, українська ранньомодерна нація, українська державність, православна церква.

The article analyzes the content of the notions about the state of the outstanding Ukrainian cultural and religious figure of the second half of the XVII century I. Galyatovsky. The main source for analysis was the work «Treasury is needed», written in 1676. The aim of this search was to establish the content of representations of the state, contained in the text of the work, as well as to find out the place of these ideas in the general context of the state theory of the Ukrainian Orthodox clergy of the second half of the seventeenth century. As a result of the research, it was established that in the views on the state, embodied in the work of I. Galyatovsky, significant influences of both western European philosophy and Ukrainian Baroque philosophical trends were observed. His whole state conception is a continuation of the development of representations of Ukrainian Orthodox intellectuals about the ideal state system, but it has significant differences in the relationship between secular and ecclesiastical authorities and the solution of the problem of an ideal ruler.

Keywords: I. Galyatovsky, «Treasury is needed», Ukrainian Early Modern Nation, Ukrainian Statehood, Orthodox Church

Протягом другої половини XVII ст. українська ранньомодерна нація переживала період завершального оформлення, що включало інституціоналізацію політичної влади, формування політичної та культурної еліти, а також філософського осмислення головних категорій державності. Якщо політична боротьба за здійснення національної ідеї в її ранньомодерному варіанті була завданням переважно козацької старшини, то теоретична розробка ідейних підвалин національного суверенітету здійснювалась культурною елітою тих часів, тобто духовенством. Українським православним духовенством протягом кінця XVI — початку XVII ст. було розроблено досить струнку політичну теорію, яка включала осмислення бажаного варіанту державного устрою, зміст поняття суверенітету, необхідні якості та завдання політичної нації, окреслення характеристик ідеального правителя та ролі церкви в державі. В середовищі православного духовенства вказаного періоду існувало декілька варіантів однієї й тієї ж державницької теорії, розробленої свого часу в науковому колі Петра Могили. Відрізнялись ці концепції передусім визначенням носія державного суверенітету та взаємостосунків між правителем та підданими — від повної демократії у Ф. Софоновича до абсолютної монархії у І. Гізеля.

Важливу роль у формуванні державницької концепції православного духовенства відіграв Чернігівський науковий гурток, заснований Лазарем Барановичем. Одним із яскравих представників цього гуртка, а також видатним філософом, культурним та політичним діячем свого часу був Іоанікій Галятовський. Серед його значного наукового доробку окремої уваги заслуговує твір “Скарбниця потрібная”, що являє собою опис чудес чудотворної ікони Чернігівського Єлецького монастиря. Твір було призначено для масового споживача, чим визначається його вагомий вплив на формування уявлень про державність в середовищі козацької старшини, православного духовенства та опосередковано і народних мас. З огляду на незаперечну значимість вказаного тексту не лише на перебіг політичних подій другої половини XVII ст., але й на політичну свідомість та державницькі теорії протягом всього XVIII ст. визначає актуальність дослідження.

З огляду на вищезазначене, метою даної статті є встановлення змісту уявлень про державу, розміщених в тексті однієї з ключових праць видатного українського суспільного та культурного діяча Іоанікія Галятовського - “Скарбниці потрібной”, а також з'ясування місця цих уявлень в загальному контексті державницької теорії українського православного духовенства другої половини XVII ст.

Вагома роль українських православних інтелектуалів в політичних процесах другої половини XVII ст. неодноразово викликала увагу вітчизняних науковців, зокрема Я. Затилюка [4], О. Крижанівського [8], З. Когута [8], С. Плохія [10] та ін. Непересічне значення І. Галятовського для вітчизняної культури

та політичного життя стало причиною зацікавленості його творчістю серед дослідників починаючи з XIX ст. - різним аспектам його діяльності присвячено праці С. Голубева, М. Сумцова, В. Певницького та ін., в XX ст. багато праць присвячено було літературній творчості І. Галятовського, зокрема І. Огієнком, П. Поповим, І. Чепігою, активно вивчалась його філософська та педагогічна спадщина З. Хижняк — докладну бібліографію досліджень, присвячених різним аспектам діяльності І. Галятовського, подано в статті Т. Кочубей [6]. Нещодавно опубліковано ґрунтовну монографію Н. Яковенко [12], в якій філософські погляди та наукова діяльність І. Галятовського аналізуються всебічно в контексті своєї історичної доби. Існують також декілька праць, присвячених вивченню конкретно “Скарбниці потребної” - це дослідження О. Дубини [3], Т. Левченко-Комісаренко [9], І. Соломахи та І. Богачевської [11]. Проте питання державницьких поглядів філософа в жодному із цих досліджень не висвітлювалось.

Іоникій Галятовський належав до найвидатніших українських православних інтелектуалів другої половини XVII століття. За вірогідними відомостями, він народився на Волині і розпочав свою наукову діяльність в Острозькій академії, згодом перебрavшись до Києва і ставши викладачем Києво-Могилянського колеґіуму. Із 1659 р. він був ректором колеґіуму, добре проявивши себе на цій посаді. Із 1668 р. І. Галятовський пов’язує свою діяльність із Новгород-Сіверщиною, де Лазарем Барановичем було створено потужний науковий осередок. Обіймаючи посаду архімандрита Єлецького монастиря в Чернігові, І. Галятовський створив цілу низку творів, що мали свого часу непересічне філософське, педагогічне, релігійне та мистецьке значення. Найвідомішими серед них є “Ключ розуміння” (1659 р.), “Наука, або спосіб складання казання” (1659 р.), “Небо нове” (1665 р.), “Розмова білоцерківська” (1676 р.) “Душі людей умерлих” (1687 р.) та інші праці українською та польською мовами. Однією з цих праць є збірка оповідань про чудеса ікони Чернігівської (Єлецької) Богоматері, опублікована 1676 р. під назвою “Скарбниці потребная”.

Найбільш інформативними та вагомим для розвитку тогочасної політичної думки є посвята до цієї книги, адресована гетьману Івану Самойловичу, та оповідь про перше чудо. Ці тексти є своєрідними науковими розвідками, в яких автор подає коротку історію українського козацтва та викладає власне розуміння ролі козаків в українській державності, а також наводить історичні відомості про перших руських князів та виникнення Русі. Використовуючи відомі йому історичні тексти (М. Бельського, М. Стрийковського тощо) І. Галятовський висвітлює власну версію виникнення козацтва та його історичних завдань [1, с. 5].

Незважаючи на те, що твір “Скарбниці потребная” має переважно аґіографічно-дидактичний зміст, в ньому, як в будь-якому призначеному для масового

читача творі ранньомодерної доби, наявна ваґа історико-політична складова. Опис історії церкви взагалі або конкретного монастиря чи церкви зокрема обов’язково включав в себе висвітлення діяльності монархів або інших фундаторів та меценатів, історичних обставин виникнення та існування церкви, а також опис зразків благочестивої поведінки, що часто передбачає і певні державні функції. В цьому контексті яскраво вирізняються притаманні автору “Скарбниці потребної” уявлення про державу. Окрім притаманного церковним діячам переконання про обов’язковість для правителя та його підданих служіння церковній справі, для українських православних інтелектуалів другої половини XVII ст. осмислення принципів державності було надзвичайно важливим і пронизувало твір будь-якого змісту. Адже саме в цей час відбувались ключові для формування ранньомодерної української нації історичні процеси — завершення національно-визвольної війни середини XVII ст., народження суверенної козацької держави, пошук нею союзників, складна ситуація протистояння різних угруповань козацької старшини та іноземної інтервенції. Швидкі зміни суспільно-політичної ситуації вимагали теоретичного осмислення проблематики легітимності верховної влади, обов’язків та прав правителя і народу, складу та завдань політичної еліти, змісту поняття національного суверенітету, взаємостосунків світської та церковної влади [8, с.138].

Аналізуючи текст “Скарбниці потребної”, можна виявити достатньо чітко сформульовані ідеї І. Галятовського стосовно ідеального державного устрою. Ці ідеї мали своїм підґрунтям концепцію держави, яка була започаткована в середовищі українського православного священства ще з кінця XIV-XV ст., коли для українських земель у складі Великого князівства Литовського постає актуальна проблема розробки власної національної ідентичності. Після Люблінської та Берестейської уній ця проблема стала ще більш гострою, оскільки для українців існувала загроза повної втрати своєї національної культури. Відповідно саме в цей час в творах православних філософів остаточно оформлюється чітко структурована концепція ідеальної держави [10]. В творах І. Борецького, З. Копистенського, А. Кальнофойського, П. Могили було теоретично обґрунтовано поняття держави як добровільного позастанового об’єднання громадян на основі спільної історичної ідентичності, спільного розуміння бажаного майбутнього та усвідомлення власного права на суверенітет. Історична ідентичність цієї спільноти була закорінена в часах Київської Русі, носієм права на суверенітет вважався “народ Руський”, під яким розумілись всі православні мешканці етнічної української території, а уявлення про бажане майбутнє трансцендувалось через богословську ідею Києва як Другого Єрусалиму [12]. Політичною нацією цієї держави повинне було виступати козацтво, яке з перших десятиліть XVII ст. дійсно перебрало на себе державотворчі функції,

раніше притаманні шляхті. Функції правителя такої держави церква часів Петра Могили залишала за собою, формулюючи обов'язки цього "царя-філософа" на основі теорії Платона.

Протягом Другої половини XVII ст. сформульована раніше теорія вітчизняної державності активно розвивалась в середовищі українських православних інтелектуалів, при цьому в залежності від політичних переконань конкретних авторів, які в своїх творах торкалися питань державності, виникло декілька варіантів уявлень про ідеальний державний організм. Так, прибічники більш демократичного ідеалу шляхетської республіки наполягали на поширенні прав політичної нації на всі стани суспільства, а роль верховного правителя залишали за церквою. Натомість прибічники самодержавства дотримувались точки зору про необхідність контрольованого в духовних питаннях церквою, але нічим не обмеженого в світській політичній діяльності монарха. Проте обидва варіанти в якості спільного ядра мали переконання в суверенності українського "народу руського" та провідній ролі козацтва й духовенства в здійсненні цього суверенітету. Найбільш послідовно державницькі ідеї, окрім І. Галятовського, розроблялись в другій половині XVII ст. Ф. Софоновичем, Л. Барановичем, І. Гізелем, децю згодом С. Яворським та Ф. Прокоповичем.

В "Скарбниці потрібній" І. Галятовський, як і більшість православних інтелектуалів його доби, окреслює власну державу як "Русь", вбачаючи її першопочатки в часах давнього Києва. Так само, як у І. Гізеля, Ф. Софоновича, Л. Барановича, в творі І. Галятовського право на державний суверенітет певна територія набуває завдяки приналежності до давньої християнської традиції Володимирового хрещення, а носіями цього суверенітету є православні мешканці, що поділяють історичну пам'ять про часи Володимира і Святослава. Так, в передмові до "Скарбниці потрібної" філософ підкреслює історичну спадкоємність від князя Володимира Великого до його онука Святослава Ярославича, як засновника Чернігівського Єлецького монастиря, таким чином підкреслюючи приналежність Чернігова до давньої історії Русі [1, с.12]. Оповідаючи про неодноразове розорення монастиря як в часи Батієвої навали, І. Галятовський наполегливо підкреслює трагічність цих подій для державності — адже знищувалась духовна традиція Русі. Натомість пізніші руйнування монастиря внаслідок війн між Великим князівством Литовським та Московським царством за Новгород-Сіверщину, автором описуються достатньо безсторонньо, він шкодує лише за втратою матеріальних цінностей і відзначає з похвалою акції, спрямовані на відновлення майна монастиря, як від литовських правителів, так і від московських [1, с. 26]. Отже, для І. Галятовського, як і для більшості православного духовенства другої половини XVII ст., державність тотожна вірі і перехід під владу Литви або Москви не означав втрати власного суверенітету.

Стосовно політичної термінології, якою означався вказаний суверенітет, то першопочатки Русі як держави І. Галятовський виводить від князів Володимира та Ярослава, яких називає "монархами Руськими" [1, с. 22], головною ж чеснотою їх вважає вірність православної вірі та допомогу церквам. Чернігівщину й Сіверщину він незаперечно відносить до Русі, яку часто називає на грецький зразок "Россією", виділяючи в ній Малу Росію як пряму спадкоємицю давньої Русі. При цьому в традиціях давніх книжників для нього Руссю є перш за все Київ, наприклад, оповідаючи про чудеса святого Антонія Печерського, який певний час проживав в Чернігові, філософ говорить, що того з Чернігова "кликали назад в Россію", тобто в Київ [1, с. 28]. Водночас Московія для нього є окремим державним організмом, і "люди московські" - це не лише етнічним ("котриє на Москві ся уродивши"), але й визначення приналежності індивідуумів до служби московським царям [1, с. 22]. Називаючи Московію Великою Росією, він водночас чітко відрізняє її від давньої Русі, окремо зазначаючи, що "ї на Москві літописці руські і патерики знаменитих монастирів руських знаходяться" [1, с. 23].

Переважна більшість українських православних інтелектуалів XVII ст., починаючи з З. Копистенського, І. Борецького та П. Могили, обґрунтовували перехід функцій управління державою від полонізованої та окатоличеної шляхти до козацтва, принагідно чітко формулюючи власні поняття про обов'язки правителя та підданих. В "Скарбниці потрібної" так само підкреслюється важливе значення козацтва як оборонців віри, а головним обов'язком правителя вважається захист православної церкви. Історична паралель розорення монастирів Чернігова за часів Батія та загрози православ'ю від турок і татар в сучасні йому часи дає можливість І. Галятовському закликати гетьмана І. Самойловича, якому присвячено книгу, наслідувати приклад святих благовірних князів київських, виступаючи оборонцем православних церков, і водночас навести власну точку зору на взаємостосунки між правителем та народом і характеризувати ідеального правителя.

В якості гідного для наслідування прикладу І. Галятовський наводить діяльність Петра Сагайдачного, який, на думку філософа, під Хогином врятував церкви християнські від перетворення на магометанські мечеті, а захоплення Кафи гетьманом і військом Запорозьким мало головною метою визволення з татарського полону християнських невільників. Власне, посвята гетьману Самойловичу перетворюється на панегірик Війську Запорозькому, яке характеризується як славне лицарство і оборонці православної віри. В якості підтвердження заслуг запорожців І. Галятовський наводить відомості (не зовсім точні) про виникнення та історію Війська Запорозького, відносячи його початки до правління короля Сигізмунда І, який дав дозвіл на проживання козаків за умови їх захисної служби проти татар. Надання козакам герба

філософ відносить до часів короля Стефана Баторія, інтерпретуючи цей герб як символ постійної боротьби з ісламом.

Проте в “Скарбниці потребной” жодним чином не підтримується ідея переходу функцій державного управління від знаті до козацтва. В цьому І. Галятовський солідарний з автором “Синопису” 1674 р. (імовірно, І. Гізелем). Навіть всупереч власному безпосередньому досвіду очевидця та учасника подій другої половини XVII ст., філософ характеризує звичаї та політичний устрій Запорозького війська зовсім не як козацьку демократію, а як струнку ієрархічну систему, очолену гетьманом та старшиною. Покору своїм очільникам І. Галятовський підкреслює в якості важливої християнської чесноти та запоруки тих перемог, які козаки здобували і здобувають над “невірними”. При цьому для філософа дуже важливо, що гетьмани козаків часто бували з старовинних шляхетських родів — він відзначає Ружинського, Вишневецького, Лянцкоронського, підкреслюючи, що вони “з роду сенаторського”, або “з фамілії великої” [1, с. 11]. Не маючи можливості обійти мовчанкою демократичний устрій Війська Запорозького, І. Галятовський пояснює це як вірність християнській чесноті братньої любові між рівними, що не виключає абсолютної покори старшим. Саме заснування Запорозької Січі автор “Скарбниці потребной” пов’язує із дозволом польських королів, починаючи з Сигізмунда Старого. Від королівської влади козаки отримують і свої обов’язки — виконуючи накази, боронити вітчизну від невірних. Отже, І. Галятовський є безумовним прихильником монархічної форми правління в її абсолютній формі, а головна чеснота підданих для нього — беззаперечна покора верховній владі. В цьому його точка зору повністю збігається з І. Гізелем та Л. Барановичем і протилежна державним переконанням Ф. Софоновича. Важливо відзначити, що конфесійна приналежність монарха для І. Галятовського не має великого значення, головне, щоб цей монарх не чинив утисків православ’ю (хоча перевага віддається православному правителю). В цьому він є опонентом І. Гізеля та Л. Барановича, які наполягали на обов’язковості православної віри для самодержця Русі. Відчувається значно ширший політичний та культурний досвід І. Галятовського — його перебування в Острозі та Львові свого часу не могло не вплинути на його уявлення про державу, які в нього, порівняно із іншими православними ієрархами, носять ознаки певного впливу концепції шляхетської Речі Посполитої.

Важливою складовою державних уявлень українського православного духовенства була категорія народу та державної території. Ще з часів П. Могили було чітко сформульовано ідею “народу руського” та Русі як державної території в її історичній тягlostі. Новацією І. Галятовського є введення категорії “вітчизни”, нової для державної теорії православного духовенства. Категорією вітчизни у І. Галятовського окреслюються землі, підвладні тому монарху, якому присягали на вірність піддані [1, с. 11]. В цьому

розумінні залишаються і певні відгомони вірності стародавнім монархам Київської Русі як вірності Володимировому хрещенню, проте не менше важить індивідуальна присяга підданого, яка пов’язує його з сюзереном. Можливий конфлікт ідентичностей І. Галятовський в цьому помічає і відповідно для нього перехід Війська Запорозького під протекторат московського царя постає як належна винагорода, отримана козацтвом за вірність православної церкви, оскільки відтепер вірність стародавній історичній вітчизні не конфліктує з присягою православному монарху [1, с. 16]. Водночас поняття “народу руського” для І. Галятовського не існує в тому розумінні, як воно сприймалось більшість православних інтелектуалів його доби — він скоріше оперує в колективному сенсі категорією церкви як сукупності віруючих та громадянства як індивідуального політичного вибору, який здійснюється актом присяги на вірність монарху.

Подібним чином вирішується в концепції І. Галятовського і питання про стосунки між світською та духовною владою в ідеальній державі. Взагалі в поглядах українського православного духовенства цих часів переважно панувала розроблена ще П. Могилою теорія про церкву як верховного правителя, якому належить також і право вирішувати політичні питання. В цьому контексті українські православні ієрархи в часи П. Могили мали ідею створення Київського патріархату, а в другій половині XVII ст. активно обстоювали самостійність Київської митрополії. Проте поступово починає формуватись ідея царя-первосвященника, який втілював би всю повноту світської та церковної влади. Вперше такі ідеї зустрічаємо в “Синописі” 1674 р., а згодом вони будуть досконало розроблені Ф. Прокоповичем. У І. Галятовського зустрічаємо цікаву варіацію вирішення проблеми стосунків між світською та церковною владою. Він повністю визнає всю владу в державі за монархом-самодержцем, для церкви ж залишає виключно царину духовного. Такий спосіб вирішення цієї важливої для XVII ст. проблеми має в І. Галятовського подвійні витоки. По-перше, це концепція Києва-Другого Єрусалиму, сформульована українським православним духовенством ще наприкінці XVI ст. На відміну від сучасних їй політичних теорій Польщі як Великої Сарматії та Москви як Третього Риму концепція Києва як Другого Єрусалиму не передбачала політичної боротьби чи військових завоювань, притаманних імперіям. Другий Єрусалим, водночас обґрунтовуючи право Києва на духовну першість серед всіх слов’янських земель та надаючи цій першості трансцендентного, а отже, позачасового значення, передбачав пошук духовної вітчизни в самовдосконаленні особистості та єднанні народу. Другим витоком поглядів І. Галятовського на стосунки між світською та церковною владою була його ж християнська антропологія, яка передбачала творення людиною самої себе та простору довкола себе, в тому числі й суспільного, за християнськими принципами, а отже, “не від світу цього” [11].

Висновки. Таким чином, висловлені в “Скарбниці потрібной” Іоаннікієм Галятовським погляди на державу можна вважати черговим етапом еволюції уявлень українським православним інтелектуалів про державність. Будучи в основних своїх положеннях засновані на поширеній в середовищі православного духовенства українських та білоруських земель сукупності понять про правильні державні засади, ідеї І. Галятовського певною мірою відрізняються. Частина відмінностей, притаманних ідеям цього філософа, в цілому збігається із загальним напрямком розвитку державницької концепції українського православного духовенства другої половини XVII ст. в умовах поступової інкорпорації Лівобережної Гетьманщини до складу Росії. Так, в поглядах І. Галятовського простежується переконання в безумовній перевазі монархічного способу управління над демократичним. Крім того, визнаючи за козацтвом певні державницькі функції в галузі адміністративного управління та військової справи, філософ однозначно відмовляє козацтву в праві на демократичне самоврядування та роль політичної нації, визнаючи беззастережні права родової знаті на управління державою. Такі ідеали державного управління поділяла значна кількість українських церковних ієрархів із числа тих, хто в другій половині XVII ст. підтримував політичний союз із Москвою. Так само в контексті спільних для всього православного духовенства, а для другої аналізованого часу — і для більшості освіченої частини суспільства, І. Галятовський в своїй праці використовує поняття народу та держави Русі.

Проте наявні в його концепції й певні відмінності. Зокрема, на відміну від більшості православних ієрархів, він доповнює поняття “Русі” поняттям “отчизни”, яка ототожнюється із державою, політичну лояльність до якої індивід сповідує на основі як народження, так і власного вибору. В цьому яскраво помітні відгомони характерної для частини православної шляхти Речі Посполитої подвійної політичної лояльності “шляхтича руської віри польської нації”. З іншого боку, І. Галятовський надає значно більш трансцендентного порівняно із сучасниками розуміння способу стосунків світської та церковної влади. Використовуючи розроблену київськими православними книжниками концепцію Києва як Другого Єрусалиму, філософ переносить сферу діяльності церкви майже виключно в царину духовного, визнаючи за світською владою всю повноту державного управління.

Отже, в поглядах на державу, втілених в творі “Скарбниця потрібная” І. Галятовського, помітні впливи як західної філософії, так і української барокової течії. Ці погляди є своєрідними та репрезентують один із напрямів теоретичних пошуків українського православного духовенства в сфері державницьких уявлень в складні для становлення української ранньомодерної нації часи.

Список використаних джерел

1. Галятовський І. Скарбниця потрібная / І. Галятовський. — Новгород-Сіверський, 1676. — Режим доступу: <http://escriptorium.univer.kharkov.ua/handle/1237075002/14>
2. Галятовський І. Передмова до книжки «Скарбниця», Новгород-Сіверський, 1676 року / І. Галятовський // Тисяча років української суспільно-політичної думки: у 9 т. Т. 3. — Кн. 2. / Упор., резюме, приміт. В. Шевчука. — К. : Дніпро, 2001. — С. 136—140.
3. Дубина О.Ю. Символіка “Скарбниці потрібної” Іоаннікія Галятовського: взаємодія церковної традиції та фольклору / О. Дубина // Наукові праці НаУКМА. Філологія. Літературознавство. - Т. 276. - Вип. 264. - С. 141-145.
4. Загилюк Я. “Спадкоємці”, “власники” та “охоронці” киево-руської спадщини в уявленнях мешканців Гетьманщини другої половини XVII століття / Я. Загилюк // Український історичний журнал. - 2011. - № 5. - С. 28-44.
5. Когут З. Коріння ідентичності: студії з ранньомодерної та модерної історії України / З. Когут. — К.: Критика, 2004. — 352 с.
6. Кочубей Т. Бібліографічний огляд життєвого і творчого шляху І. Галятовського / Т. Кочубей // Історико-педагогічний альманах. - 2006. - Вип. 2. - С. 157 — 168.
7. Кралюк П. Козацька міфологія України: творці та епігони / П. Кралюк. - Х.: Фоліо, 2016. - 402 с.
8. Крижанівський О.П., Плохій С.М. Історія церкви та релігійної думки в Україні: У 3-х книгах / О.П. Крижанівський, С.М. Плохій. — Кн. 3. — К.: Либідь, 1994. — 335 с.
9. Левченко-Комиссаренко Т.Л. “Скарбниця потрібная” Іоаннікія Галятовського / Т. Левченко-Комиссаренко // Вісник ХНУ ім. В. Каразіна. Серія “Філологія”. - 2014. - № 71(1127). - С. 157 — 163.
10. Плохій С. Наливайкова віра: Козацтво та релігія в ранньомодерній Україні: монографія / С. Плохій. — К.: Критика, 2006. — 495 с.
11. Соломаха І.Г., Богачевська І.В. Християнська антропологія Іоаннікія Галятовського / І. Соломаха, І. Богачевська. - Чернігів, 2008. - 180 с.
12. Яковенко Н. У пошуках Нового неба. Життя й тексти Іоаннікія Галятовського / Н. Яковенко. - К.: Лаурис, Критика, 2017. - 704 с.

References

1. Galiatovskyi Y. Skarbnytsia potrebnaya / Y. Galiatovskyi. — Novhorod-Siverskyi, 1676. — Rezhyim dostupu: <http://escriptorium.univer.kharkov.ua/handle/1237075002/14>
2. Galiatovskyi Y. Peredmova do knyzhky «Skarbnytsia», Novhorod-Siverskyi, 1676 roku / Y. Galiatovskyi // Tysiacha rokiv ukrainskoi suspilno-politychnoi dumky: u 9 t. T. 3. — Kн. 2. / Upor., reziume, prymit. V. Shevchuka. — K. : Dnipro, 2001. — S. 136—140.
3. Dubyna O.Iu. Symvolika “Skarbnytsi potrebnoi”

Ioanykiiia Haliatovskoho: vzaiemodiia tserkovnoi tradytsii ta folkloru / O. Dubyna // Naukovi pratsi NaUKMA. Filolohiia. Literaturoznavstvo. - T. 276. - Vyp. 264. - S. 141-145.

4. Zatyliuk Ya. “Spadkoiemtsi”, “vlasnyky” ta “okhorontsi” kyievo-ruskoi spadshchyny v uiavlenniakh meshkantsiv Hetmanshchyny druhoi polovyny XVII stolittia / Ya. Zatyliuk // Ukrainskyi istorychnyi zhurnal. - 2011. - № 5. - S. 28-44.

5. Kohut Z. Korinnia identychnosti: studii z rannomodernoi ta modernoi istorii Ukrainy / Z. Kohut. - K.: Krytyka, 2004. - 352 s.

6. Kochubei T. Bibliohrafichnyi ohliad zhyttievoho i tvorchoho shliakhu I. Haliatovskoho / T. Kochubei // Istoryko-pedahohichnyi almanakh. - 2006. - Vyp. 2. - S. 157 — 168.

7. Kraliuk P. Kozatska mifolohiia Ukrainy: tvortsi ta epihony / P. Kraliuk. - Kh.: Folio, 2016. - 402 s.

8. Kryzhanivskyi O.P., Plokhii S.M. Istoriiia tserkvy ta relihiinoi dumky v Ukraini: U 3-kh knykhakh / O.P. Kryzhanivskyi, S.M. Plokhii. - Kn. 3. - K.: Lybid, 1994. - 335 s.

9. Levchenko-Komyssarenko T.L. “Skarbnytsa potrebnaia” Yoannykyia Haliatovskoho / T. Levchenko-Komyssarenko // Visnyk KhNU im. V. Karazina. Seriiia “Filolohiia”. - 2014. - № 71(1127). - S. 157 — 163.

10. Plokhii S. Nalyvaikova vira: Kozatstvo ta relihiia v rannomodernii Ukraini: monohrafiia / S. Plokhii. - K.: Krytyka, 2006. - 495 s.

11. Solomakha I.H., Bohachevska I.V. Khrystyianska antropolohiia Ioanykiiia Haliatovskoho / I. Solomakha, I. Bohachevska. - Chernihiv, 2008. - 180 s.

12. Yakovenko N. U poshukakh Novoho neba. Zhyttia y teksty Yoanykiiia Galiatovskoho / N. Yakovenko. - K.: Laurus, Krytyka, 2017. - 704 s.